

עבד לווה לאיש מלווה

בועז כהן ועוז פסוורי

ראשי פרקים

- א. סוגיות העוסקות בשעבוד הלווה למלווה.
- ב. הסתייגויות לכוח המלווה.
- ג. בגדר הכלל.
- ד. סיכום.

במאמרנו נעסוק בסוגיית עבד לווה לאיש מלווה. מקורו של ביטוי זה בספר משלי (כב, ז). פירושו הוא, מכיוון שהמלווה מיטיב עם הלווה בכך שנותן לו מעות ללא קבלת תמורה, לכן משועבד הלווה למלווה. הלווה הוא כעבד לאיש המלווה לו.

אם כן יש לברר מה כחו של המלווה, ובאילו דינים יהיה הלווה כעבד לאיש מלווה.

סוגיות העוסקות בשעבוד הלווה למלווה.

אמר רבי יוחנן התוקף את חברו בדין. אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נלך למקום הוועד כופין אותו וילך למקום בית הוועד. אמר לפניו רבי אלעזר, רבי! מי שנושה בחבירו מנה יוציא מנה על מנה? אלא כופין אותו ודן בעירו... אמר אמימר הילכתא כופין אתו וילך למקום הוועד, א"ל רב אשי לאמימר והא אמר רבי אלעזר כופין אותו ודן בעירו! הני מילי היכא דקאמר ליה לוח למלוה, אבל מלווה עבד לווה לאיש מלווה. (סנהדרין לא, ב)

סוגיה זו עוסקת במלווה הרוצה לדון בבית דין שבעירם, ואילו הלווה רוצה לילך לבית הוועד¹. רבי אלעזר סובר שהמלווה יכול לכופ את הלווה לדון בעירם ואילו הלווה לא יכול לכופ את המלווה לדון בבית הוועד, כי לא יתכן ש"מי שנושה בחברו מנה, יוציא מנה על מנה" דהיינו, אם הלווה יכופ את המלווה תיתכן מציאות אבסורדית שהמלווה יוציא מעות על הנסיעה בשווי התביעה ואף יותר.

אמימר בתראי פוסק כרבי אלעזר שהלווה אינו יכול לכופ את חברו לבית דין שמחוץ לעיר ומסביר את סברתו בכך שלא יתכן ש"מי שנושה בחברו מנה, יוציא מנה על מנה", אבל המלווה יכול לכופ את הלווה לדון מחוץ לעיר שהרי "עבד לווה לאיש מלווה".

1. בית הוועד עפ"י רש"י הינו מקום תלמידי חכמים הרבה ויהיה המלווה בוש מהם. אך ניתנו פירושים שונים לביטוי זה ואכמל.

2. הגמרא בבבא בתרא קעא, ב מרחיבה את שיעבוד הלווה לא רק בכפייה על מקום הדין, אלא אף בשובר. דהיינו, שכותב המלווה 'שטר קבלה' (שובר) ללווה, ואם וכאשר יתבע המלווה את חובו, חובת ההוכחה תחול על הלווה להציג בפני בית דין את שטר הפריעה.

את עניין שיעבוד הלווה למלווה בשובר מצינו בסוגיה נוספת.

הגמרא בכתובות טז, ב מלמדת אותנו שבמקרה שהאישה תובעת כתובתה בטענת 'בתולה נישאת' שווי כתובתה הוא מאתיים זוז, מנגד טוען בעלה 'אלמנה' גרושה נישאת' ושווי כתובתך הינו מאה זוז. כדי לאמת את טענתה מביאה האישה עדים שראוה בחופתה עם הינומה (רק בתולות נוהגות ללבוש הינומה על ראשן בשעת החופה), ובית דין נסמכים על פיהם ומחייבים את הבעל לשלם כפי דרישת האישה, ולא חוששים שתשוב ותתבע את בעלה בבית דין אחר. מדין זה מסיק רבי אבהו שכותבים שובר לבעל שהוא הלווה?²

הסתייגויות לכוח המלווה.

עד כה למדנו מהסוגיות אותן הבאנו כי ישנה עדיפות למלווה על פני הלווה. האם עדיפות זו היא מוחלטת או שמא היא מוגבלת, מהראשונים ניתן ללמוד כי הם מגבילים בצורה משמעותית את כוח המלווה.

1. הנימוקי יוסף סובר שאם בעירם של בעלי הדין אין דיינים שיכולים לדון דין זה, רשאי המלווה לכוף את הלווה לדון במקום אחר. אולם, במקרה ויש דיינים בעירם, אע"פ שבעיר אחרת ישנם דיינים מומחים יותר – אין המלווה רשאי לכוף את הלווה. יסוד דבריו מופיעים בבבא קמא טו, ב. הגמרא שם קובעת שחצי נזק דינו כקנס, ולכן הניזק יכול לכוף את המזיק לבוא עמו לדון בארץ ישראל מפני שדייניי בבל אינם רשאים לדון דיני קנסות. מכאן משמע שכל כוח התובע לכפייה הוא דווקא מפני שאין בית דין בעירו, אבל אם היו רשאים דייניי בבל לדון דיני קנסות – לא היה בכוח התובע לכוף הנתבע.

2. בסמ"ע (יד,א) אנו מוצאים הסתייגות נוספת בכוחו של המלווה. הסמ"ע מלמדנו שכאשר המלווה כופה את הלווה לדון עימו בבית דין אשר נמצא מחוץ לעיר, יש לבדוק האם המלווה הולך לשם בלאו הכי, שהרי ייתכן והמלווה כופה את הלווה רק מפני נוחיותו ולא מסיבות משפטיות (דוגמא לסיבה משפטית היא שבעיר אחרת יש דיינים מומחים). הקצות (יד,א) מסביר שדעת הסמ"ע נמשכת אחר דעת ריב"א. הריב"א (סנהדרין, סימן תשט) טוען שבשאר תובעים יש העדפה לתובע לכוף את הנתבע, אולם צריך התובע להוציא על תביעתו הוצאות נסיעה. סברתו היא שהוצאות התובע מלמדות אותנו על אמיתות כוונת תביעתו ואין בית הדין חושש להערמת המלווה. והם הם הדברים שמונחים ביסוד דברי הסמ"ע על כוח המלווה.

2. הבעל מוגדר כלווה מכיוון שהבעל מקבל נכסים מהאישה ביום החתונה (לדוג: נכסי מלוג), ובמקרה ותתפרק 'שותפותם' צריך הבעל להחזיר ליאשה את ההלוואה שהתחייב לה בכתובה, ולכן האישה המלווה היא התובעת.

אולם הקצות הקשה על הסמ"ע, שהרי לפי מסקנת דבריו יוצא שהגבלת כוח המלווה וכוח התובע חד הוא. אם כן, יש לעיין מה חידשה הגמרא כשלימדה אותנו את הכלל "עבד לווה לאיש מלווה". (שמשמע ממנו שישנה עדיפות מיוחדת למלווה על הלווה שאינה קיימת בשאר תובעים).

מכוח קושייה זו פוסק הקצות³ שכוחו של המלווה אינו מוגבל ואין הוא צריך להוכיח את רצינותו, כי זה החידוש בכלל "עבד לווה לאיש מלווה". אבל שאר תובעים יכולים לכוף את הנתבע לבוא עמם לדין רק כאשר יש להם הוצאות נסיעה. ובאמת כך נראה מפשטי הסוגיות הנ"ל, שלא הגבילו כלל את כוחו של המלווה.

הש"ך (יד, א) אינו מקבל את הסתייגותו של הסמ"ע, וטוען שלמלווה יש כוח לכוף את הלווה⁴.

3. הרמ"א (חו"מ יד, א) אומר: "התובע צריך לילך אחר הנתבע אם הוא בעיר אחרת, אע"פ שבעיר התובע הבית דין יותר גדול"⁵. דהיינו, אם היו בעלי הדין (המלווה והלווה) בני מקומות שונים, על התובע לבוא ולהתדיין בפני בית הדין שבמקומו של הנתבע. ונבאר את הדברים.

מעיקר הדין, היה המלווה רשאי לכוף את הלווה לבוא להתדיין במקומו משום "עבד לווה לאיש מלווה", אלא שלאחר חתימת הגמרא תיקנו שידונו בבית הדין אשר נמצא במקומו של הלווה. לתקנה זו ניתנו טעמים שונים:

א. העיר שושן (חו"מ יד, ה) מסביר שתיקנו שאין בעלי הדין רשאים לדון מחוץ למקומם "מפני הרמאים שלא ידחו עצמם מן הדין", דהיינו שאם הלווה רוצה שהדין ייערך במקום אחר אנו חוששים שכונתו להשתמט מן הדין, והוא הדין שאם המלווה היה יכול לדרוש כן אנו חוששים ל"תובע עני" שידרוש שהדין ייערך במקום רחוק ו"הנתבע העשיר" היה נותן לו תביעתו כדי שלא יצטרך ללכת עמו.

ב. המהריב"ל (חלק ג', סימן צז) מסביר את התקנה בכך שהנתבע ישמע יותר לבית דין שבמקומו שהוא כפוף לו מאשר לבית דין שבמקום אחר.

בגדר הכלל

נחלקו הראשונים בגדרו של הכלל "עבד לווה לאיש מלווה", האם דין זה חל בדיני הלוואה בלבד או חל גם בשאר תביעות.

1. רבנו תם⁶ סובר שדין עבד לווה לאיש מלווה עוסק בדיני הלוואה בלבד. מכיוון שהמלווה עושה טובה ללווה יש לו הזכות להגביל את הלווה, שהרי פשט הסוגיות דלעיל (בסעיף א), עוסקות בהלוואה. מהסוגיית בכתובות למדנו ש"עבד לווה לאיש מלווה" חל גם

3. חש"ך (יד, א) פוסק גם הוא כך, ואומר על דברי הסמ"ע כי אין להם טעם.

4. הרמב"ם בהלכות סנהדרין ו, ז, סובר כקצות לגבי כוחו של המלווה, אולם חולק עליו לגבי כוחם של שאר התובעים. לדעתו, המלווה יכול לכוף את הלווה ללא הסתייגות והוא הדין בשאר תובעים. את סברתו נבאר בהמשך.

5. עפ"י שו"ת מהרי"ק שורש א.

6. מובא בכסף משנה ו, ז.

בדיני כתובת אישה, מפני שאף הם נכללים בדיני לווה-מלווה היחס של האישה והאשה מוגדרים כיחסי לווה-מלווה?⁷

2. התוספות בכתובות טז, ב ד"ה "כותבים" מרחיבים דין זה לשאר תביעות.

התוספות סובר שכאשר נוצרת זיקה בין הצדדים לפני התביעה, יכול התובע לכופ את הנתבע. נבאר זאת בדוגמא. כאשר ישנה מכירה, אדם קונה על דעת כך שאם לא ישלם למוכר, יהיה המוכר רשאי לכופ אותו. הזיקה ביניהם החלה משעת הקנייה, ולכן לכשיתבע המוכר את הקונה לשלם לו, יהיה הקונה מחוייב לכך בגלל הזיקה שקדמה לתביעה.

יוצא מדברים אלו שכאשר הגמרא ציינה דין "עבד לווה לאיש מלווה", כוונתה הייתה לכל תביעת חוב זה על זה כאשר הזיקה נוצרה קודם.

3. הרמב"ם הרחיב כלל זה גם לדיני מזיק-ניזק וגזילה.⁸

אלו דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (ז,ו):

אם אמר המלווה נלך לבית דין הגדול כופין את הלווה ועולה עמו, שנאמר: עבד לווה לאיש מלווה. וכן אם טען זה שהזיקו או גזלו ורצה הטוען לעלות כופין בית דין שבעירו את הנטען לעלות עמו. וכן כל כיוצא בזה.

מדבריו עולה שהקדמת הזיקה בין הצדדים לפני התביעה איננה מחויבת, אלא גם במקרה שהזיקה הראשונית בין הצדדים נוצרה בתביעה עצמה יחול הכלל "עבד לווה לאיש מלווה". לדוגמא, כאשר אדם מזיק לחבירו, לפני ההזקה לא היתה ביניהם זיקה כלל. אולם, כאשר הניזק תובעו נוצרת ביניהם זיקה.

קשה ברמב"ם מניין לו להחיל את הכלל "עבד לווה לאיש מלווה" גם על מזיק וניזק הרי המקרים אינם דומים מכיוון שבהיזק לא הייתה בין בעלי הדין זיקה שקדמה לתביעה.

הרדב"ז במקום מביא את דברי הגמרא בסנהדרין לא, ב כמקור לדברי הרמב"ם וכך מתרץ את הקושייה. בגמרא שם נאמר: "שניים שנתעצמו בדין אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נלך לבית הועד...". הגמרא נקטה לשון "שנתעצמו", ואם כן היא לא עסקה רק במלווה ולווה אלא בכל תובע ונתבע.

אך קשה לומר ברמב"ם שסברת "עבד לווה לאיש מלווה" מתייחסת גם להיזק וגזילה. שהרי סברה זו מובאת בדבריו על דיני הלואה בלבד ואילו דיני היזק וגזילה אינם מוסבים כלל על סברת "עבד לווה לאיש מלווה".

לכן נראה לבאר בדברי הרמב"ם שעדיפותו של הניזק או הנגזל נובעת מסיבה אחרת. הכסף משנה (הלכות סנהדרין ז,ו) מבאר שעדיפותו נובעת מכוח ההתרעמות שיש לו על

7. שהרי בשעת נישואיהם מכינסה האישה נכסי מלוג לבעלה לתקופת הנישואין בלבד, ואם חלילה יתגרשו יחוייב הבעל להחזירם אליה. אם כן, האשה מלווה לבעלה את נכסיה כל עוד הם "שותפים".

8. לכאורה דברי הרמב"ם מוסבים על דיני הלואה, הזקה וגזילה בלבד, שהרי בדבריו לא הזכיר מקח וממכר. שהרי במקח וממכר ישנה הדיניות בין הקונה למוכר, ואין לאף אחד מהם עדיפות על חבירו. המוכר מהנה את הקונה במכירת החפץ, ואילו הקונה מהנה את המוכר בקנייתו. אולם אנו הבנו כי ישנו דמיון בין הלואה למקח וממכר בכך שישנה זיקה קודמת לתביעה, וכדברינו לעיל.

המזיק. "דבשאר תביעות נמי שייך לומר שהתובע מתרעם מחבירו שהזיקו הוא הנתבע עבד לו עד שיסלק היזקו או שיברר שאינו מזיקו".

סיכום

במאמרנו עסקנו בדין "עבד לווה לאיש מלווה". מסוגיות הגמרא השתמע שהלווה משועבד למלווה, אולם מצינו הגבלות לשיעבודו של הלווה.

עמדנו על שלוש הסתייגויות:

נמוקי יוסף - דווקא אם אין בעירן של הנידונים דיינים שיכולים לדון דין זה, אז רשאי המלווה לכופף הלווה למקום אחר.

סמ"ע - דווקא אם המלווה אינו נחשב בעיני בית הדין כמערים.

רמ"א (מקורו במהרי"ק) - אם בעלי הדין גרים במקומות שונים, המלווה צריך לבוא לדון בעירו של הלווה.

בחלקו האחרון עמדנו על גדרו של דין זה, סקרנו שלוש שיטות:

רבינו תם - כלל זה מתייחס להלוואה בלבד.

תוספות - הלוואה, יחסי תובע-נתבע.

רמב"ם - הלוואה, יחסי ניזק - מזיק.